

З ІСТОРІЇ «КАДРОВОГО КОНФЛІКТУ» У КИЇВСЬКІЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ МЕДІЄВІСТИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1860-х рр.: О. І. СТАВРОВСЬКИЙ ПРОТИ В. Г. АВСЕЄНКА

У статті розглядаються причини, хід та наслідки одного з найважливіших для розвитку медієвістики в Університеті Св. Володимира «кадрового конфлікту» між професором О. І. Ставровським та приват-доцентом В. Г. Авсеєнко. Проаналізовано зміст магістерської дисертації О. І. Ставровського «Міркування про значення середніх століть у відношенні до новітнього часу» та чотирьох праць В. Г. Авсеєнка з різноманітних проблем історії та історіографії середньовічної Франції, Англії, Італії.

Ключові слова: В. Г. Авсеєнко, О. І. Ставровський, Університет Св. Володимира, медієвістика, середні віки, історіографія.

В історії медієвістики Київського університету Св. Володимира першу половину 1860-х рр. варто вважати п'ятиліттям упущених можливостей. Незважаючи на загальну лібералізацію, початок видання власного наукового часопису «Университетские известия», прийняття прогресивного університетського статуту 1863 р., що значно розширив можливості підготовки професорських стипендіатів, у цілому, кадрові проблеми в галузі медієвістики так і не були вирішені. Створений інститут приват-доцентів не став одним із засобів їх розв'язання. Причиною цього стали гострі особисті зіткнення, що трясли в 1860-і роки історико-філологічний факультет. Так, протидія професора загальної історії О. І. Ставровського (1811-1882) змусила назавжди залишити університет одного з перших університетських приват-доцентів В. Г. Авсеєнка (1842-1913) на піку його дослідницької активності. Надалі В. Г. Авсеєнко стане відомим письменником і публіцистом, автором популярних романів¹, редактором газети «Киевлянин» і головної газети Російської імперії – «Санкт-Петербургские ведомости». Проте до вивчення проблем зарубіжного середньовіччя В. Г. Авсеєнко вже ніколи не повертався.

«Кадровий конфлікт» О. І. Ставровського і В. Г. Авсеєнка, безумовно, був відображенням реалій розвитку тогочасної київської медієвістики і не ставав предметом спеціального історіографічного дослідження. У мемуарній літературі та біографічних працях ХІХ ст. представлені лише деякі відгуки про ступінь професійної підготовки цих двох учених і окремих спроб інтерпретації причин їхніх гострих взаємин². Під впливом їхніх критичних зауважень про рівень загальної науково-педагогічної підготовки О. І. Ставровського в радянські роки сформувалася наукова інерція, яка зумовила дуже короткі, по суті, зневажливі, згадування про О. І. Ставровського. Це спостерігаємо, наприклад, у праці В. П. Бузескула «Загальна історія та її представники в Росії в ХІХ і на початку ХХ ст.»³, у монографії Р. Г. Еймонтової «Російські університети на межі двох епох»⁴, на-

решті, у відомих «Нарисах історії історичної науки в СРСР»⁵. У жодному з цих видань, як і в деяких сучасних публікаціях з історії Київського університету⁶, не наведено оцінок творчості О. І. Ставровського як медієвіста. Цей аспект діяльності київського вченого частково розглядався в біографічній замітці Ф. Я. Фортинського⁷, контекстно – в наших монографіях⁸ та окремих статтях⁹. В свою чергу той же В. П. Бузескул навів у своїй роботі стислі біобібліографічні відомості про В. Г. Авсеєнка¹⁰. В останні роки історіософські погляди В. Г. Авсеєнка привертали увагу С. П. Стельмаха¹¹ й О. Сидоренка¹². Аналіз звернень В. Г. Авсеєнка до середньовічної історії й історіографії окремих країн представлений у деяких наших публікаціях¹³.

Таким чином, цілком очевидна відсутність комплексного підходу до вивчення історії кадрового конфлікту О. І. Ставровського і В. Г. Авсеєнка. Його об'єктивні і суб'єктивні причини, хід і наслідки стануть предметом даної статті. Аналіз усіх граней творчості О. І. Ставровського і В. Г. Авсеєнка дозволить з'ясувати не тільки ступінь професіоналізму двох істориків у галузі вивчення історії середніх віків, але й особливості розвитку раннього етапу медієвістики в Київському університеті.

Олексій Іванович Ставровський народився в 1811 р. у Новгородській губернії в родині священика. Після закінчення Новгородської духовної семінарії і Головного педагогічного інституту (1836) він одержав призначення у відкритий в 1834 р. університет Св. Володимира (Київський університет), у якому прослужив до своєї відставки в 1866 р.¹⁴ Перша посада О. І. Ставровського – виконуючий обов'язки ад'юнкта кафедри російської історії і статистики. Проте вже в 1837 р., після смерті професора кафедри загальної історії і ректора університету В. Ф. Циха, розпочав викладання курсу загальної історії й грецької мови¹⁵. У 1842 р. успішно захистив магістерську дисертацію «Міркування про значення середніх віків у відношенні до новітнього часу». У цьому ж році йому запропонували посаду виконуючого обов'язки екстраординарного професора, а в 1866 р. – заслуженого екстраординарного професора¹⁶.

У 1842 р. Київський університет одержав окремий статут. Він мав у своєму складі кафедру загальної історії¹⁷, яка відповідала й за викладання студентам курсу історії середніх віків. О. І. Ставровський здійснював викладання середньовічної історії поряд із давньою та новою. Така практика існувала і в інших університетах Російської імперії. Тому професор не міг на однаково високому професійному рівні викладати всю загальну історію. Як автор магістерської дисертації з історії середніх віків, О. І. Ставровський апріорі міг мати пробіли в інших розділах загальної історії. А коли реалії миколаївського режиму починали відчуватися особливо гостро, виникали ті ситуації, що перетворювали окремих викладачів на героїв київських анекдотів. Так, під час відвідування його лекцій міністром освіти О. І. Ставровський доводив, що існування в Римі республіки – це вигадництва революціонерів¹⁸.

У своїх спогадах про Київський університет 1840-х рр. М. І. Костомаров гостро написав: «Професор загальної історії Ставровський... майже

не ознайомлював своїх слухачів із сучасними способами обробки історії і критикою джерел; у його викладанні, як зауважували студенти, чулося щось семінарське»¹⁹. Проте київський медієвіст Ф. Я. Фортинський навіть про свого попередника дві різні думки. З одного боку, він відзначав: ті, хто мав можливість «слухати уроки і лекції покійного Ставровського, відзивалися про них, як про такі, що відрізнялися цікавістю викладу»²⁰. З іншого – визнавав: «Курс його історії не користувався популярністю»²¹.

Курс історії середніх віків, як це було й в інших університетах, викладали в той час не щороку. Вперше О. І. Ставровський прочитав «Середню історію» в другому півріччі 1838/1839 навч. р.²², а в наступному році продовжив читання цього курсу²³. Надалі цей курс він викладав раз у кілька років, після прочитання курсів історії Греції, історії Рима. Після історії середніх віків О. І. Ставровський звичайно читав нову історію.

Курси лекцій О. І. Ставровського не збереглися, але, як свідчить кількість годин, вони мали досить великий обсяг – 4, 4 з половиною і навіть 5 годин на тиждень²⁴. У знайденому нами рапорті О. І. Ставровського декану історико-філологічного факультету йдеться: «У другому півріччі цього 1850/1 навч. року я маю намір прочитати Історію держав від Великого руху варварських народів чи від Феодосія Великого до початку хрестових походів за програмою, затвердженою Паном Міністром Народної освіти»²⁵. Цей рапорт, а також зміст «Оглядів викладання наук» свідчать про те, що загальний курс історії середніх віків О. І. Ставровський звичайно поділяв на два великі періоди: 1) від Великого переселення народів до початку хрестових походів; 2) від початку хрестових походів до Реформації²⁶. Якщо додати до цього, що рубежем першого періоду нової історії (у багатьох сучасних трактуваннях країн СНД – це пізнє середньовіччя) він вважав Тридцятирічну війну, стає очевидним, що періодизація О. І. Ставровського не відрізняється від періодизацій багатьох сучасних пострадянських медієвістів.

Свої погляди на історію середніх віків та її головні елементи О. І. Ставровський висловив у єдиній опублікованій монографії «Міркування про значення середніх віків у відношенні до новітнього часу» (1841). Як уже відзначалося, в 1842 р. він захистив її як магістерську дисертацію.

Зробимо істотне пояснення: знаменитий професор Московського університету Т. М. Грановський, з ім'ям якого тривалий час пов'язували початок російської медієвістики, як окремої галузі історичної науки²⁷, розпочав викладання історії середніх віків на два роки пізніше О. І. Ставровського – у 1839 р. На два роки пізніше О. І. Ставровського Т. М. Грановський захистив і свою магістерську дисертацію «Волин Йомсбург, Вене-та» (1844). На ці факти серед інших мають зважати історіографи під час вивчення особистих відносин двох медієвістів. У своїх мемуарах суперник О. І. Ставровського В. Г. Авсеєнко так описував ставлення видатного московського вченого до монографії провінціала: «Говорять, покійний Грановський, коли хотів потішити своїх друзів, витягав з особливої шухляди цю дивну книжицю і прочитував з неї вибрані місця»²⁸.

Текст монографії О. І. Ставровського цілком відповідав її заголовку. Саме питання про значення середніх віків у всесвітній історії було надзвичайно актуальним²⁹. Ще попередник О. І. Ставровського в Київському університеті В. Ф. Цих резонно вказував, що середні віки «являють собою справжній хаос для історика»³⁰. О. І. Ставровський активно долучився до цієї актуальної дискусії. При цьому, як і багато сучасників, при викладі значення середніх віків певні висновки О. І. Ставровський запозичав у Ф. Гізо, оскільки його ідеї є «найкращою пам'яткою історичної літератури XIX ст.»³¹. Як і Ф. Гізо, київський учений вважав, що середньовічний світ складає «перший акт і основу нового європеїзму». «Таким чином, у середніх віках зосереджуються обидва світи: стародавній своїм занепадом, а новий своїм початком»³². Середньовіччя О. І. Ставровський називав «розсадником усього того, чим європейці славляться тепер у суспільному своєму житті»³³. Такий висновок був діаметрально протилежний поглядам не тільки вчених епохи Просвітництва, але й пізніших істориків. Відзначену подвійність середньовіччя як зародка сучасного світу визнавали багато представників європейської науки не тільки в 1830-40-і рр., але й у наступні десятиліття³⁴.

Як і в навчальній програмі, у своїй монографії О. І. Ставровський визнав середніми віками «десятивіковий» період з V до XVI ст.³⁵. Він не вважав середньовіччя епохою повного занепаду науки, як це робили його численні попередники й сучасники. Навпаки, на його думку, «заняття науками в середні віки не переривалося»³⁶.

О. І. Ставровський зображував середньовіччя епохою не застиглих суспільних форм, а часом запеклої боротьби протилежностей. Він показував чотири реальні соціально-політичні «елементи» епохи: Папство, «феодалізм», монархічну владу і «демократичне» начало, «колискою й осередком» якого були міста³⁷.

Актуальним питанням в історіографії традиційно було питання про походження і сутність феодалізму. Відзначимо, що багато в чому передбачаючи висновки з цієї проблеми медієвістів другої половини XIX – XX ст., О. І. Ставровський у трактуванні сутності феодалізму звернув увагу на його економічні аспекти. «Основою феодальної системи, – підкреслював він, – слугував розділ завойованих земель між особами, що брали участь у їх завоюванні»³⁸. Першою сходинкою феодальної системи вважав аллодіальне володіння. Спроби О. І. Ставровського представити аллод органічною складовою системи феодалізму тим важливіші, що більшість вітчизняних медієвістів XIX ст. вважатимуть епохою феодалізму час після розпаду Каролінгської імперії. У зв'язку з цим прозорливе звертання О. І. Ставровського до соціально-економічних ознак феодалізму заслуговує на особливу увагу. До речі, він виступив з подібним трактуванням раніше відомого московського медієвіста П. М. Кудрявцева, якому традиційно приписували спробу вбачати у феодалізмі не тільки політичні, але й, насамперед, поземельні відносини³⁹.

Виникнення слідом за аллодом бенефіціїв і феодинь київський учений зображував природним процесом і правильно вказував на те, що «переворот у власності зробив повну зміну в державному правлінні»⁴⁰. У результаті «система феодалізму, яка, здавалося, спочатку дуже надійно могла сприяти системі зовнішньої безпеки і слугувати запорукою внутрішнього порядку і спокою, перетворилася на джерело непристроїв, насильств, самовладдя і міжусобиць». Неминучим наслідком устанавлення феодальної системи автор вважав масове закріпачення, зокрема добровільну відмову від волі багатьох «вільних людей» «для здобуття безпеки і засобів до існування»⁴¹. Цю феодальну систему зображував найворожішою двом «елементам» – монархічному і демократичному (міському), – що до XI ст. не могли їй реально протистояти.

О. І. Ставровський указував і тенденцію, уже неодноразово відзначену до нього, а саме: комунальний рух підсилив політичний вплив міст. Міста не тільки послабили феодальних сеньйорів, чим допомогли королівській владі, але й стали небезпечними і для королівської влади, що підсилюється. Це змусило королівську владу обмежувати вплив міст. Саме тому «з обмеженням республіканізму наприкінці XV в. середньовічна боротьба народів за форми організацій закінчилася. Перемога залишилася на стороні Монархічної влади»⁴². О. І. Ставровський немов не хотів бачити подальшої боротьби з монархічною владою, що трясла епоху нового часу.

Зробимо ще одне істотне зауваження. Сам текст монографії О. І. Ставровського, відповідаючи її назві, суперечив у деяких твердженнях висновку про те, що «Початком розвитку нинішніх громадянських суспільств у Європі є час падіння стародавнього світу»⁴³. Формування соціально-політичних структур нового часу, як показав автор у своїй роботі, тривало протягом усього середньовіччя. Характерно, що в іншому місці роботи він відходив від раніше висловленого протиріччя і писав: «Політичний напрям, що панує в Західних Європейських державах упродовж трьох останніх століть, був наслідком взаємних відносин цих держав наприкінці середніх віків і розвився під час Італійських воєн»⁴⁴.

Монографія О. І. Ставровського так і залишилася його єдиною опублікованою працею з історії середніх віків. При всій компліятивності певних її положень вона у цілому відповідала рівню вітчизняної науки початку 1840-х рр. Ця праця – перше за часом дисертаційне дослідження в Київському університеті, цілком присвячене західноєвропейській історії середніх віків⁴⁵. Крім того він навів у монографії коротку історіографію історії середніх віків, зокрема погляди відомих сучасних йому вчених. На думку авторитетного медієвіста Ф. Я. Фортинського, автора біографічної статті про О. І. Ставровського, «він виявляє достатню для свого часу обізнаність з історичною літературою Німеччини і Франції»⁴⁶. Сам обсяг монографії (197 с.) значно перевищував обсяг більше десятка магістерських і докторських дисертацій, виданих в українських землях Російської імперії до початку 1860-х рр., цілком чи частково присвячених історії середніх віків.

Після виходу друком монографії її автор мав намір видати «Загальну політичну історію». Через нез'ясовані причини він залишився нездійсненим, як і аналогічні спроби інших медієвістів України 1840 – першої половини 1880-х рр.⁴⁷. І хоча О. І. Ставровський був одним із організаторів і завідувачем Музею стародавностей при Київському університеті (1838-1854), одним із організаторів і активним учасником археологічних розкопок у Києві і Київській губернії, членом Імператорського географічного товариства, Королівського суспільства північних антикваріїв⁴⁸, в історіографії сформувався образ «бездарного Ставровського»⁴⁹, котрий мав «мало спільного з наукою»⁵⁰.

Безсумнівно, О. І. Ставровський вичерпав свій науковий потенціал раніше своєї відставки. Безсумнівно, що пристрасть до карткових ігор і захист ним головного зла тодішньої університетської системи – пансіонерства – істотно доповнюють його моральний портрет. До цього можна додати, що протидія О. І. Ставровського шість довгих років (з 1842 по 1848 р.) заважала фахівцеві з середньовічної філософії С. С. Гогоцькому одержати доцентуру в Університеті Св. Володимира⁵¹. Багато в чому через його позицію так і не склалася наукова доля В. Г. Авсеєнка – іншого героя цієї статті. Василь Григорович Авсеєнко народився в 1842 р. у Московській губернії в дворянській родині. Незабаром родина переїхала в Київ, культурно-мовний та побутовий «полонізм» якого в 50-і – на початку 60-х рр. XIX ст. неодноразово підкреслювався в мемуарній літературі⁵². Саму тут, у Києві, проходили роки його навчання: у 1859 р. В. Г. Авсеєнко закінчив 1-у гімназію, а в 1863 р. – історико-філологічний факультет університету Св. Володимира.

Це був бурхливий час. Перші ліберальні реформи. Скасування кріпосного права. Польське повстання 1863 р. і запекла боротьба з польським націоналізмом і сепаратизмом з боку православних мешканців Київської губернії. Усі ці події формували активну громадянську позицію В. Г. Авсеєнка й багато в чому сприяли тому, що вже на другому курсі університету він опублікував у популярному столичному часопису «Русское слово» свій перший науковий нарис «Томас Мор». Учителем В. Г. Авсеєнка в університеті був професор кафедри загальної історії В. Я. Шульгін. Відомий учений, чудовий лектор і блискуче освічений викладач⁵³, він, за словами В. Г. Авсеєнка, був «дійсним керівником історичного семінарія», проведеного у рамках навчального процесу⁵⁴. Такі, новаторські для того часу форми навчальної роботи з історичними джерелами сприяли формуванню ранніх дослідницьких навичок у студентів. Іншим студентом В. Я. Шульгіна в тіж роки був і видатний у майбутньому історик і суспільний діяч М. П. Драгоманов.

На той час, коли В. Г. Авсеєнко закінчив університетський курс, він встиг опублікувати чотири наукових нариси, присвячених різним проблемам середньовічної історії й історіографії. Такого старту молодого вченого історія регіональної медієвістики ще не знала! Було очевидно, що університет міг одержати блискучого медієвіста. Відповідно до нового університет-

ського статуту 1863 р. запроваджувався інститут приват-доцентів⁵⁵. Здобувачами цього звання одночасно виступили В. Г. Авсеєнко та його однокурсник М. П. Драгоманов. Проте драматизм ситуації полягав не в їхньому особистому суперництві, а в гострій ворожнечі їхніх вчителів і старших колег. Про цю ворожнечу В.Г. Авсеєнко докладно написав у своїх мемуарах: «Кафедру загальної історії розділяв із Шульгіним професор Олександр Іванович Ставровський. Це був цілковитий антипод Віталія Яковича, і, як слідує антиподу, дуже його недолюбливав... Оскільки я був рекомендований раді Шульгіним, то неприхильність Ставровського до останнього перенеслася й на мене, і я дуже добре розумів, що на остаточних іспитах він не буде до мене поблажливий. Може бути, ним керувало й інше, суто практичне розуміння: він дослужував термін і повинен був балотуватися на додаткове п'ятиліття. Якби на той час з'явився кандидат на кафедру загальної історії, шанси бути обраним для нього дуже б скоротилися...»⁵⁶.

Наскільки ж реальними були шанси В. Г. Авсеєнка не лише одержати посаду приват-доцента, але й стати штатним викладачем кафедри загальної історії? Його публікації, видані ще до обговорення кандидатури приват-доцента, охоплювали середньовічну історію та історіографію Англії і Франції, частково Італії. До початку 1860-х рр. історія й історіографія Англії були недостатньо вивчені у вітчизняній медієвістиці, і київському вченому довелося стати піонером у розробці окремих проблем. Це стосується, насамперед, першої за часом публікації В. Г. Авсеєнка – його нарис «Томас Мор» (1860). За змістом нарис був переважно біографічним. Разом з тим автор представив загальну історичну ситуацію Англії XVI ст. і коротко проаналізував зміст головних праць свого героя.

У першу чергу показовими є оцінки істориком англійського абсолютизму і Реформації. Автор зображував правління перших Тюдорів відверто чорними фарбами: «Скупий і нахабний деспот» Генріх VII, «норовливий..., жорстокий..., примхливий» Генріх VIII⁵⁷. Це суперечило відомим позитивним життєписам цих королів у багатьох працях середньовічних англійських авторів, зокрема самого Томаса Мора⁵⁸, а також Френсіса Бекона⁵⁹. Водночас багато висновків В. Г. Авсеєнка, зроблені за результатами правління Генріха VIII, співзвучні з переважно негативними висновками Т. М. Грановського⁶⁰.

Однозначні, хоча і вкрай негативні оцінки головних творців англійського абсолютизму контрастують з тією суперечливою характеристикою, яку В. Г. Авсеєнко дав своєму герою. Тут оцінки найчастіше діаметрально протилежні: «суворий супротивник деспотизму», «шляхетний і величний», «строгий і непідкупний»⁶¹, – такий Томас Мор з'являється одночасно з Томасом Мором, далеким від «морального принципу»⁶². Але ще різкіше київський медієвіст висловився про творчість Томаса Мора. Його «Утопія» «не має ніякого соціального значення», – доводив автор. «Поряд з невеликою кількістю здорових думок, запозичених напрокат у класиків, – підкреслював він, – у цьому незаконному дітищі філософії XVI ст. стоять самі грубі, самі потворні принципи, які поєднують усе, що

здатно закувати людське суспільство в саму вузьку форму розвитку»⁶³. Емоційний тон ученого яскраво відбивав ідейну боротьбу в російському суспільстві в останні передреформні місяці. У той же час питання про ступінь впливу на «Утопію» Мора праць Платона й Августина залишається, по суті, відкритим дотепер. Вже Є. В. Тарле вважав їхній вплив, хоча і дуже істотним, але другорядним, а сучасний Мору економічний розвиток Англії – головним⁶⁴. Немає єдності думок в історіографії й з питання про історичне значення «Утопії». Багато зарубіжних авторів применшували це значення⁶⁵ і робили це в дусі В. Г. Авсеєнка. Взагалі, оцінка ним особистості Томаса Мора та його творчості, на наш погляд, є більш реалістичною, ніж в історіографії радянських часів.

В іншому нарисі «Ідеалізм і матеріалізм в історії» (1863) на основі порівняльного аналізу праць бельгійського вченого А. Лорана й англійського вченого Г. Т. Бокля медієвіст з'ясував не лише їхні методологічні протиріччя, але і висловив власну історіософську позицію. Англійський позитивіст, представник географічної школи в соціології, автор роботи «Історія цивілізації в Англії» Г.Т. Бокль заслужив у цілому високий відзив В. Г. Авсеєнка, котрий назвав його передовим істориком сучасності. Бокль, – писав він, – називає регулюючим началом історії «явища природи фізичної і природи людської». Він поміщає це начало «у самому об'єкті історії» і в цьому полягає його «найголовніша капітальніша заслуга»⁶⁶. Таким чином, було слушно вказано на значні успіхи і зростання впливу англійської медієвістики з середини ХІХ ст. Ця тенденція, підкреслена В. Г. Авсеєнком, зараз вже є хрестоматійною⁶⁷. Відзначимо також, що саме ця робота В. Г. Авсеєнка привертала увагу сучасних українських дослідників історії позитивізму, на думку яких київський учений, хоча і поділяв багато положень Г.Т. Бокля, але допускав поєднання колишніх ідеалістичних концепцій історичного процесу з новими позитивістськими⁶⁸. Від себе додамо: синтетичність історіософських поглядів складала характерну рису розвитку вітчизняної медієвістики 1860-х рр.⁶⁹. Досить емко висловився на цю тему і сам В. Г. Авсеєнко: «Якщо щось особливо характеризує історичну науку в її нинішньому розвитку, так це царюючі в ній сваволя особистих поглядів і суб'єктивної логіки...»⁷⁰.

Вивчення «особистих поглядів» європейських учених на історію дослідник продовжив у роботі «Публіцисти нового часу» (1863). У структурному плані вона складалася з трьох нарисів, присвячених знаковым представникам французької науки: філософу і політику М. Ройе-Колляру, соціологу А. Токвілю і відомому медієвісту Ж. Мішле. В. Г. Авсеєнко оцінював наукову спадщину останнього більш критично, ніж М.Н. Петров – автор першої в Російській імперії узагальнюючої праці «Новітня національна історіографія в Німеччині, Англії і Франції»⁷¹. Так, київський вчений виділив два періоди діяльності Ж. Мішле і відзначав, що якщо до 1843 р. той з'являється перед нами як серйозний історик, то з 1843 р. він «збився на памфлет»⁷². З усіх праць з історії середньовіччя, написаних Ж. Мішле, В. Г. Авсеєнко назвав «чудовим у науковому відношен-

ні» лише один – «Історію Франції». «Ми маємо право навіть підсилити строгість цього відзиву, сказавши, що з 14-ти томів «Історії Франції», що надруковані дотепер, тільки перші шість, присвячені середнім вікам, заслуговують на увагу, як серйозна наукова праця». Інші, починаючи з «Епохи відродження», «скоріше відносяться до області белетристики, ніж історії»,⁷³ – відзначав автор.

Він гостро критикував такі риси творчості Ж. Мішле, як «пристрасть до фрази», «анекдотизм», зайвий суб'єктивізм, а також «непомірний крикливий патріотизм», що іноді «переходить у якесь незбагненне марення»⁷⁴. Безсумнівними достоїнствами творчості французького медієвіста вважав прагнення шукати джерело історичних явищ «у природі мас і відтискувати в тінь особистості», вивчення в першу чергу «внутрішнього життя народу», гуманістичний підхід до характеристики історичних діячів⁷⁵. На відміну від М. Н. Петрова, на думку якого французький медієвіст був представником «гуманітарної школи»⁷⁶, В.Г. Авсеєнко не став зараховувати Ж. Мішле ні до однієї з існуючих історичних шкіл. «Мішле чудовий тим, – відзначав київський дослідник, – що засвоїв собі цілком незалежне положення серед французької історіографії»⁷⁷. Варто підкреслити, що ці висновки В. Г. Авсеєнка в цілому поділяла згодом відомий фахівець з історіографії історії середніх віків Є. В. Гутнова⁷⁸.

В. Г. Авсеєнко прагнув залишитися вірним своїм оцінкам творчості французького історика в нарисі «Італійський похід Карла VIII та його вплив на Францію» (1863). Він став дисертацією на право одержання звання приват-доцента (*pro venia legendi*). У ній дослідник намагався уникнути крайностей, за які критикував Ж. Мішле, прагнув не стільки розкрити політичну і військову сторону цього походу, скільки показати, як у результаті знайомства з передовою культурою Італії довершилося «внутрішнє переродження Франції, розпочате хитрою політикою Людовика XI»⁷⁹.

Цю роботу автор опублікував раніше капітальних монографій відомих французьких авторів Ф. Делаборда й А. Лемоньє, безпосередньо присвячених історії походу Карла VIII⁸⁰. Для її написання використовував широке коло джерел (офіційні акти, мемуари Пилипа де Комміна, літопис Франческа Гвіччардіні, щоденник Іоганна Бурхарда тощо). Головною науковою монографією, який користався київський історик, була «Історія Франції» Ж. Мішле. Саме його впливом варто пояснити один із головних висновків В. Г. Авсеєнка про те, що в новому політичному русі другої половини XV ст., «як і в усіх взагалі політичних переворотках Західної Європи, ініціатива і головна роль належать Франції»⁸¹. Подібну думку висловлював ще Мак'явеллі⁸². У сучасній історіографії багато в чому ідентичну точку зору розділяють Ю. Є. Івонін та В. Г. Ціватий⁸³.

Зображуючи внутрішній стан Франції в цей період, В. Г. Авсеєнко охарактеризував державну діяльність Людовика XI переважно чорними фарбами: «Розважливий, холодний, кровожерливий Людовик XI був начебто створений для того, щоб затопити в крові останні уламки феодалізму»⁸⁴. Його головну мету вчений слушно убачав у зміцненні центральної

влади. Успіхи цієї влади призвели до того, що «Франція вийшла політично оновленою із суворих рук Людовика XI»⁸⁵.

Нарис В.Г. Авсеєнко, незважаючи на значний обсяг, не грішив зайвою описовістю. Йому вдалося чітко виділити періоди правління Карла VIII, показати боротьбу двох партій при дворі, встановити причини походу в Італію. Між причинами походу в Італію і боротьбою партій при дворі він слушно помітив істотний зв'язок. При цьому в багатьох середньовічних джерелах, зокрема, в працях Бурхарда і Комміна, причини походу пояснювалися зовнішньополітичними викликами і спадкоємними правами Карла VIII⁸⁶. Відзначимо ще один дискусійний момент у міркуваннях В. Г. Авсеєнка. Сам похід Карла VIII він вважав погано підготовленим і «невдалим» заходом⁸⁷. Проте у висновку своєї роботи автор суперечить собі: «Війна, перенесена за межі держави і сама в собі находившая необхідні кошти, перестала спустошувати Францію»⁸⁸. Додамо до цього, що хоча традиція вважати похід Карла VIII погано підготовленим йде ще від сучасників цієї події⁸⁹, у сучасній медієвістиці є протилежні твердження, які базуються на вивченні більш широкого кола наративних джерел⁹⁰. Незалежно від вирішення питання про ступінь підготовленості французької армії, варто погодитися з думкою В. Г. Авсеєнка, що вплив італійської культури на французьку не є результатом одного походу Карла VIII. «Воно було наслідком цілого ряду франко-італійських воєн», – зауважував київський історик⁹¹.

Наукові публікації В. Г. Авсеєнка, незважаючи на деякі суперечливі положення, свідчили, що випускник Київського університету міг з повним правом одержати посаду приват-доцента. Залишалось переконати в цьому членів ради історико-філологічного факультету. Відповідно до університетського статуту, умовою одержання звання приват-доцента був публічний захист дисертації *pro venia legendi*. В умовах, коли гострі особисті зіткнення двох професорів кафедри загальної історії В. Я. Шульгіна й О. І. Ставровського тривали роками, а сам В. Я. Шульгін за кілька місяців до захисту дисертації В. Г. Авсеєнка залишив університет, цей захист міг перетворитися на зведення особистих рахунків.

«Ставровський, призначений у число опонентів..., задалегідь триумфував, розповідав, що в нього приготовлено більш 100 заперечень», – писав у своїх мемуарах В. Г. Авсеєнко⁹². «Сухий і холодний автор »Походу Карла VIII в Італію», Авсеєнко, тримав себе на диспуті надзвичайно імпульсивно – не те Гізо, не те Шульгін, – згадував згодом у своїх мемуарах А. В. Романович-Славатинський. – Коли він читав свою вступну лекцію, я не мало дивувався, що він, досить стрункий і красивий, міг так уподібнюватися горбатуму і непоказному Шульгіну: він так само тримався на кафедрі, так само поправляв свої великі окуляри, так само жестикулював. Може бути, за це уподібнення факультет до нього не благоволив, що позначилося на диспуті в поводженні з ним Ставровського. Це неблаговоління, може бути, й було причиною, що Авсеєнко не довго сидів на кафедрі, і що з нього не вийшло академічної людини»⁹³.

Незважаючи на позитивний підсумок диспуту і присудження В. Г. Авсеєнку посади приват-доцента, його науково-педагогічна діяльність була дуже нетривалою. В «Оглядах викладання в університеті Св. Володимира» його лекції значаться лише в першому півріччі 1864-1865 навчального року (1 година на тиждень)⁹⁴. Період загальної історії тут не зазначений. Ці відомості збігаються з текстом мемуарів й самого В. Г. Авсеєнка: «Я читав лекції лише один семестр... Факультет, можна сказати,... потрапив у повну владу Селіна і Ставровського. Мені за мої лекції не призначили ніякої винагороди, не визнали їх обов'язковими для студентів і відвели для них такий час, коли усі прагнуть обідати. З усіма цими умовами я помирився б, тому що аудиторія моя все-таки була повною, але питання для мене полягало у тім – яким же чином я буду складати магістерський іспит при такому складі факультету? Очевидно, доля моя цілком була в руках Ставровського..., і я прийняв запрошення генерал-губернатора Анненкова розділити із Шульгіним працю з редакції «Киевлянина»⁹⁵.

В.Я. Шульгін добровільно залишив університет ще раніше – у 1863 р. Видання нової газети «Киевлянин» вимагало величезних інтелектуальних зусиль, оскільки її мета полягала в тім, аби «паралізувати тиск польського дворянства на корінне руське населення краю»⁹⁶. Незатребуваний талант дослідника В. Г. Авсеєнка компенсував своїми досягненнями в публіцистиці і художній літературі. Він залишався редактором газети «Киевлянин» протягом 1864-1865 рр. У 1866 р. перейшов на посаду мірового посередника в Київському повіті. З 1869 р. мешкав у Санкт-Петербурзі. У цей період багато і плідно працював і як письменник, і як публіцист. Критик ліберальних ідей і прихильник консервативного курсу, він працював у виданні «Заря» і «Русский мир», а в 1883-1896 рр. був редактором консервативних «Санкт-Петербургских ведомостей». Це можна оцінювати як безсумнівне визнання його яскравого публіцистичного й організаційного таланту. З 1905 р. В.Г. Авсеєнко став співробітником видавництва А.Ф. Маркса, але до втілення в Росії комуністичних ідей його однофамільця Василь Григорович не дожив. Йому пощастило тихо закінчити своє життя в останній мирний рік «срібного віку» Росії...

Ну, а що ж О. І. Ставровський? Переможна війна проти молодого приват-доцента В. Г. Авсеєнка не надовго продовжила перебування О. І. Ставровського в Київському університеті. Новий університетський статут 1863 р. був категоричний: «Ніхто не може бути Ординарним чи Екстраординарним професором, не маючи ступінь доктора»⁹⁷. У 1866 р. магістр загальної історії, екстраординарний професор О. І. Ставровський одержав по вислужі 30 років звання заслуженого екстраординарного професора і опинився у відставці. Він залишив Київ і переселився в Остер. У ньому прожив ще 16 років. Останні роки був паралізований, прикутий до ліжка і помер у віці 71 р.

О. І. Ставровський, без сумніву, – людина свого часу. Майже вся його науково-педагогічна діяльність проходила в роки царювання Миколи І.

Ця епоха не відміняла, але послабляла творчу активність багатьох істориків, змушувала навіть у наукову працю, присвячену середньовіччю, вносити зрозумілі сучасникам, подібні до заклинань, слова: *Монархія* – «наріжний камінь благоденства і сили народів»⁹⁸. Хоча єдина опублікована праця О. І. Ставровського з історії середніх віків – магістерська дисертація «Міркування про значення середніх століть у відношенні до новітнього часу», незважаючи на компліятивність певних висновків, відповідає рівню вітчизняної науки 1840-х рр. Деякі її положення не втратили своєї актуальності й понині. Серед них – визнання епохи середньовіччя як часу формування сучасних О. І. Ставровському суспільних структур, критика спроб зображувати середньовіччя епохою повного занепаду науки, прагнення пояснювати процес зміни політичних порядків «переворотом у власності». О. І. Ставровський у деяких випадках передбачив висновки вітчизняних медієвістів другої половини XIX ст. з питання про сутність феодалізму, прозорливо вказуючи на соціально-економічні аспекти цієї проблеми. Сама ж праця стала першим дисертаційним дослідженням у Київському університеті, повністю присвяченим західноєвропейській середньовічній історії. Проте багато критичних відгуків мемуаристів-сучасників про нього варто вважати справедливими. Особливо це стосується умовно переможеного у «кадровому конфлікті» В. Г. Авсеєнка.

Недовга наукова діяльність самого В. Г. Авсеєнка в Київському університеті Св. Володимира (1860-1864) була винятково плідною для цього малопродуктивного періоду розвитку вітчизняної медієвістики. Молодий учений встиг опублікувати чотири роботи, присвячені середньовічній історії й історіографії Англії, Франції, частково Італії. Він першим у вітчизняній науці, ще до появи відомої дисертації Є. В. Тарле, всебічно охарактеризував діяльність Томаса Мора і дав критичну оцінку англійському абсолютизму XVI ст. У дисертації на одержання звання приват-доцента В. Г. Авсеєнка першим серед медієвістів Російської імперії дав розгорнуту оцінку причин, особливостей і наслідків походу Карла VIII в Італію і зробив це ще до появи відомих монографій французьких авторів Ф. Делаборда й А. Лемоньє. Дослідник істотно розширив і конкретизував масив знань вітчизняної медієвістики про творчість французького історика Ж. Мішле й англійського вченого Г.Т. Бокля. У методологічному плані поділяв багато прогресивних позитивістських положень Г. Т. Бокля, хоча в цілому історіософські основи його творчості є синтетичним відображенням пізнєгегельянських і ранньопозитивістських доктрин. Це було власне багатьом представникам вітчизняної медієвістики в перехідні 1860-і роки. Біографічний характер своїх праць В.Г. Авсеєнка поєднав з дуже гострою критичною манерою викладу. З усією впевненістю можна сказати, що високий рівень наукової підготовки В. Г. Авсеєнка, безумовно, надовго забезпечив би йому роль провідного медієвіста Київського університету Св. Володимира, якби молодий учений не став заручником запеклої факультетської боротьби і мішенню зведення особистих рахунків.

Примітки

1. Авсеенко В.Г. Сочинения: В 12 т. – СПб., 1905-1908.
2. Авсеенко В. Г. Школьные годы. Отрывки из воспоминаний, 1852-1863 // Исторический вестник. – 1881. – Т. 4. – С. 720-722. Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира (1834-1884). – К., 1884. – С. 11-12; Костомаров Н.И. Литературное наследие. – СПб., 1890. – С. 65; Романович-Славатинский А. В. Моя жизнь / А. В. Романович-Славатинский // Вестник Европы. – 1903. – №5. – С. 186, 196.
3. Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX – начале XX вв. – Л., 1929. – Ч. 1. – С. 188.
4. Эймонтова Р.Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической. – М., 1985. – С. 66.
5. Очерки истории исторической науки в СССР. – М., 1961. – Т. 2. – С. 425-426.
6. Историчний факультет Київського національного університету (1834-2004) / Під ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. – К., 2004. – С. 295.
7. Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира (1834-1884). – К., 1884. – С. 619-622.
8. Лиман С.И. Идеи в латах: Запад или Восток? Средневековье в оценках медиевистов Украины (1804 – первая половина 1880-х гг.). – Х., 2009. – С. 180, 184-185.
9. Лиман С. І. Історія середніх віків у творчості та навчальних курсах професора Київського університету Олексія Івановича Ставровського (1811-1882) // Вісник Харківської державної академії культури. – Х., 2011. – Вип. 33. – С. 29-40.
10. Бузескул В. П. Вказана праця. – С. 97.
11. Стельмах С. Исторична думка в Україні XIX – початку XX ст. – К., 1997. – С. 91, 93, 100.
12. Сидоренко О. Розвиток медієвістики в університеті Св. Володимира кінця 40-х – 60 рр. XIX ст. у зв'язку із становленням позитивістської методології // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2002. – Вип. 15. – С. 45.
13. Лиман С.И. Идеи в латах... – С. 153-154, 254-257, 270-271; Лиман С.И. Средневековая история и историография в творчестве Василия Григорьевича Авсеенко: киевский период его научной деятельности (1860-1864) // Научные ведомости Белгородского государственного университета: Серия «История, политология, экономика». – Белгород, 2011. – №15. – С. 62-70.
14. Формулярный список А. И. Ставровского (1862) // Государственный архив г. Киева. – Ф. 16. – Оп. 465. – Д. 4750. – Л. 115 (об.) – 130; Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира... С. 619-620;
15. Записка о состоянии и действиях императорского Университета Св. Владимира в течение 1836-37 ак. г. // Записка и речь, читанные в торжественном собрании императорского Университета Св. Владимира 15 июня 1837 г. – К.: Тип. ун-та, 1837. – С. 1-14.
16. Ставровский Алексей Иванович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1900. – Т. 31. – П/т. 61. – С. 387.
17. Высочайше утверждённый Устав Императорского университета Св. Владимира // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. II. (1825-1881). – СПб., 1843. – Т. 17. – Отд. 1. – №15730. – июня 9, (1842). – С. 432.

18. Очерки истории исторической науки в СССР. – М., 1961. – Т. 2. – С. 425.
19. Костомаров Н.И. Литературное наследие... – С. 65.
20. Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира... – С. 620.
21. Там само. – С. 621.
22. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в течение 1838/39 учебного года. – К., 1838. – С. 8.
23. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в течение 1839/40 учебного года. – К., 1839. – С. 10.
24. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в первом полугодии 1851-52 учебного года. – К., 1851. – С. 8; Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в первом полугодии 1859-60 учебного года. – К., 1859. – С. 9; Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира во втором полугодии 1859-60 учебного года. – К., 1860. – С. 8.
25. Программы преподавания по историко-филологическому, физико-математическому и медицинскому факультетам на II полугодие 1850-51 учебного года // Государственный архив г. Киева. – Ф. 16. – Оп. 465. – Д. 86. – Л. 47-47 зв.
26. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в первом полугодии 1843/44 учебного года. – К., 1843. – С. 2.; Обзорение преподавания наук в университете Св. Владимира во втором полугодии 1850-1851 учебного года. – К., 1851. – С. 8; Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в первом полугодии 1851-52 учебного года. – К., 1851. – С. 8.
27. Гутнова Е. В. Историография истории средних веков. – 2-е изд. – М., 1985. – С. 282.
28. Авсеенко В. Г. Школьные годы... – С. 720.
29. Лиман С.И. Идеи в латах... – С. 174.
30. Цых В. Ф. Решение вопроса: По причине беспрестанного умножения массы исторических сведений и распространения объёма истории, не оказывается ли нужным изменить обыкновенный способ преподавания сей науки и какой он должен быть именно, как вообще, так и особенно в университетах?. – Х., 1833. – С. 32.
31. Ставровский А. И. Рассуждение о значении средних веков в отношении к новейшему времени. – К., 1841. – С. 12.
32. Там само. – С. 18.
33. Там само. – С. 194.
34. Петров М. Н. Главные отделы всеобщей истории и её время исчисления / М.Н. Петров (1871) // Центральный государственный исторический архив Украины в г. Киеве. – Ф. 2048. – Оп. 1. – Д. 74. – Л. 1-1 зв.; Шульгин В.Я. Курс всеобщей истории для воспитанниц благородных институтов и воспитанников гимназий. История средних веков. – К., 1858. – С. 3; Протоколы заседаний Совета имп. Университета Св. Владимира 23 октября 1870 г. // Университетские известия. – 1871. – № 1. – С. 32.
35. Ставровский А. И. Указанное сочинение. – С. 6, 16.
36. Там само. – С. 45.
37. Там само. – С. 94-95.

38. Там само. – С. 82.
39. Очерки истории исторической науки в СССР. – М., 1955. – Т. 1. – С. 458.
40. Ставровский А. И. Вказана праця. – С. 84.
41. Там само. – С. 85.
42. Там само. – С. 108.
43. Там само. – С. 152.
44. Там само. – С. 195.
45. У 1840 р. київський історик права М.Д. Іванишев захистив докторську дисертацію «О плате за убиство в древнем русском и других славянских законодательствах в сравнении с германской вирой».
46. Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира... – С. 622.
47. Лиман С.И. Идеи в латах... – С. 91.
48. Шульгин В. История университета св. Владимира. – СПб., 1860. – С. 225.
49. Бузескул В. П. Вказана праця. – С. 188; Эймонтова Р. Г. Указаное сочинение. – С. 66.
50. Романович-Славатинский А. В. Моя жизнь... – №5. – С. 196.
51. Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского университета Св. Владимира. – К., 1884. – Т. 1. – С. 360-361.
52. Лучицкая М.В. Воспоминания // Українознавчі студії та мемуари Івана і Марії Лучицьких. – К., 2007. – С. 251.
53. Некролог В.Я. Шульгина // Университетские известия. – 1879. – №2. – С. 9.
54. Авсеенко В. Г. Школьные годы... – С. 718.
55. Общий Устав и штаты императорских Российских университетов // Университетские известия. – 1863. – №7. – Прибавление 1. – С. 20.
56. Авсеенко В. Г. Школьные годы... – С. 720-721.
57. Авсеенко В.Г. Томас Мор // Русское слово. – 1860. – №11. – С. 39, 49, 60.
58. Мор Т. Утопия / Пер. с латин. и коммент. А.И. Малеина. – М.; Л., 1947. – С. 39.
59. Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII / Пер. с англ. В. Р. Рокитянского и А. Э. Яврумяна // Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. – М., 1990. – С. 5, 44, 88, 142-143; Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук / Пер. с латин. Н. А. Фёдорова // Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. – М., 1990. – С. 163; Бэкон Ф. История правления короля Генриха VIII / Пер. с англ. В. Р. Рокитянского // Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. – М., 1990. – С. 169-170.
60. Грановский Т.Н. Лекции по истории средневековья. – М., 1987. – С. 137-139.
61. Авсеенко В.Г. Томас Мор... – С. 39, 55, 56.
62. Там само. – С. 38.
63. Там само. – С. 46.
64. Тарле Е.В. Общественные воззрения Томаса Мора в связи с экономическим состоянием Англии его времени. – СПб., 1901. – С. 167, 188.
65. Самсонова Т.Н. Об изучении «Утопии» в новейшей буржуазной историографии // История социалистических учений. – М., 1986. – С. 252.
66. Авсеенко В.Г. Идеализм и материализм в истории. По поводу сочинений Лорана и Бокля // Отечественные записки. – 1863. – №7. – С. 28.

67. Див.: Гутнова Е.В. Историография истории средних веков... – С. 216.
68. Сидоренко О. Розвиток медієвістики в університеті Св. Володимира кінця 40-х – 60 рр. XIX ст. у зв'язку із становленням позитивістської методології // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2002. – Вип. 15. – С. 45; Стельмах С. Исторична думка в Україні XIX – початку XX ст. – К., 1997. – С. 91.
69. Лиман С.И. Идеи в латах... – С. 153, 157.
70. Авсеенко В.Г. Идеализм и материализм в истории... №5. – С. 8.
71. Петров М.Н. Новейшая национальная историография в Германии, Англии и Франции. – Х., 1861. – С. 299.
72. Авсеенко В.Г. Публицисты нового времени: Ройе-Коляр, Токвилль, Мишле // Отечественные записки. – 1863. – №10. – С. 411.
73. Там само.
74. Там само. – С. 412, 413, 415, 416.
75. Там само. – С. 412, 415.
76. Петров М.Н. Новейшая национальная историография в Германии, Англии и Франции... – С. 299.
77. Авсеенко В.Г. Публицисты нового времени... – С. 414.
78. Гутнова Е.В. Историография истории средних веков... – С. 160.
79. Авсеенко В.Г. Итальянский поход Карла VIII и влияние его на Францию // Университетские известия. – 1863. – №4. – С. 1-2.
80. Delaborde F.H. L'Expédition de Charles VIII en Italie. – P., 1888; Lemonnier H. Les guerres d'Italie. La France sous Charles VIII, Louis XII et François I (1492-1547). – P., 1911.
81. Авсеенко В.Г. Итальянский поход Карла VIII и влияние его на Францию... С. 6.
82. Мак'явеллі Н. Державець / Пер. з іт. А. Перепаді // Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. – Х., 2007. – XIX, с. 467.
83. Ивонин Ю.Е. Становление европейской системы государств. Англия и Габсбурги на рубеже двух эпох. – Минск, 1989. – С. 5; Циватий В.Г. Франко-іспанські відносини кінця XV – початку XVI століття. Автореф. дис... канд. іст наук. – Запоріжжя, 1995. – С. 14.
84. Авсеенко В.Г. Итальянский поход Карла VIII и влияние его на Францию... – №4. – С. 9.
85. Там само. – С. 12.
86. Бурхард И. Дневники о римских городских делах / Пер. Н.Т. Цветкова, Д.Д. Шамрай // Инфессура С., Бурхард И. Дневники. Документы по истории папства XV-XVI вв. – М., 1939. – С. 165; Коммин Ф. де. Мемуары / Пер., ст. и примеч. Ю.П. Малинина. – М., 1986. – VII. I., с. 265 и др.
87. Авсеенко В.Г. Итальянский поход Карла VIII и влияние его на Францию... – С. 1, 18.
88. Там само. – №5. – С. 49.
89. Див.: Коммин Ф. де. Мемуары ... – С. 265.
90. Див. напр.: Циватий В.Г. Франко-іспанські відносини кінця XV – початку XVI століття... – С. 19-20.
91. Авсеенко В.Г. Итальянский поход Карла VIII и влияние его на Францию... – №5. – С. 35.
92. Авсеенко В. Г. Школьные годы... – С. 722.

93. Романович-Славатинский А. В. Моя жизнь... – №5. – С. 186.
94. Обзорение преподавания в университете св. Владимира в первое полугодие 1864-65 учеб. года // Университетские известия. – 1864. – №8. – С. 10.
95. Авсеенко В. Г. Школьные годы... – С. 722-723.
96. Передовица // Киевлянин. – 1864. – №2. – С. 1.
97. Высочайше утверждённый Общий Устав Императорских Российских университетов // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. II. (1825-1881). – СПб., 1866. – Т. 38. – Отд. 1. – № 39752. – июня 18, (1863). – С. 629.
98. Ставровский А. И. Рассуждение о значении средних веков в отношении к новейшему времени... – С. 109.

Резюме

В статье рассматриваются причины, ход и последствия одного из важнейших для развития медиевистики в Университете Св. Владимира «кадрового конфликта» между профессором А. И. Ставровским и приват-доцентом В. Г. Авсеенко. Проанализировано содержание магистерской диссертации А. И. Ставровского «Рассуждение о значении средних веков в отношении к новейшему времени» и четырёх работ В. Г. Авсеенко по различным проблемам истории и историографии средневековой Франции, Англии, Италии.

Ключевые слова: В. Г. Авсеенко, А. И. Ставровский, Университет Св. Владимира, медиевистика, средние века, историография.

Одержано 25 квітня 2013 р.

УДК 94(47+57)(092)+94(477)(092):001.83

С.А. Копилов

Є.В. ГУТНОВА І П.Ф. ЛАПТІН: РОКИ ТВОРЧОЇ СПІВПРАЦІ

У статті на підставі епістолярних матеріалів аналізуються наукові зв'язки двох відомих радянських історіографів – професора кафедри історії середніх віків Московського державного університету імені М.В. Ломоносова Є.В. Гутнкової та професора кафедри загальної історії Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту П.Ф. Лаптіна.

Ключові слова: Є.В. Гутнова, П.Ф. Лаптін, листування, наукові праці, співпраця.

Науковий здобуток упродовж останніх десятиріч спеціальних історіографічних досліджень і, зокрема розширення їх проблематики зумовив залучення більш широкого комплексу історіографічних фактів і став можливим завдяки розширенню джерельної бази. Історики історичної науки, як правило, почали звертатися не тільки до різноманітних неопублікованих матеріалів традиційного типу, але й до інших джерел, які раніше залишалися поза полем зору історіографів. Серед останніх важливе місце займають персональні тексти, або джерела особистого походження (листи,